

FERRER, Juan José; BENEDITO, Josep; OLIVER, Arturo (eds.). *De Artis Rupestris. Proto-historical and Historic Rock Art in the Iberian Peninsula. International Conference (Castellón, november 2014). Castelló: Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló, 2015. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló, 33. 267 pàgs. [21 x 29,7].*

Recull de treballs que són el resultat d'una reflexió científica sobre l'art rupestre protohistòric i històric a la Península Ibèrica i que serveixen per ampliar una monografia prèvia dedicada a l'art rupestre de la província de Castelló (2013). Es destaca la importància que tenen les restes rupestres de la zona i per mitjà d'aquests estudis s'aprofundeix en les pintures i gravats prehistòrics, protohistòrics i històrics. Per tant permet observar l'evolució de l'art rupestre des del final del Paleolític superior fins a l'Edat Moderna.

Consta de 15 estudis –en primer lloc destacarem els relacionats amb la Península Ibèrica- per mitjà dels quals es tracten aspectes com el final de l'art rupestre prehistòric a partir d'imatges de l'art del Llevant i Esquemàtic, tot i que alguns poden ser de l'etapa del Bronze i del Ferro (Mauro S. HERNÁNDEZ PÉREZ); gravats de Cantalar (Tibi, Alacant) produïts d'una manera semblant a altres llocs de la Península, i que es caracteritzen per haver estat realitzats a l'interior de petits forats (Juan José MATAIX ALBIÑANA; Virginia BARCIELA GONZÁLEZ; Francisco Javier MOLINA HERNÁNDEZ); el tema de com es va representar el cel d'una manera esquemàtica durant l'edat del Coure i del Bronze a Andalusia i Extremadura també s'exposa (José Luis ESCACENA CARRASCO); es revisa l'art rupestre de l'Edat del Ferro a la zona mitja del riu Ebre i els gravats pintats a l'exterior (José Ignacio ROYO GUILLÉN); així com els gravats ubicats a l'exterior de Castro Colorado (Cuevas-Astorga, Lleó) datats a la protohistòria i època històrica són revisats i classificats (José Ignacio ROYO GUILLÉN; Juan Carlos CAMPOS GÓMEZ); els genets de la zona valenciana i el seu significat se'ls considera propis de l'edat del Ferro i moment posterior (Pere M. GUILLEM CALATAYUD, Rafael MARTÍNEZ VALLE, María Pilar IBORRA ERES); a la muntanya d'Alacant també s'han trobat grafits que consten als abrics i coves, entre altres llocs i pertanyen a l'etapa històrica (Virginia BARCIELA GONZÁLEZ, Francisco Javier MOLINA HERNÁNDEZ); a la serra de Felipa (La Font de la Figuera, València) es troben uns gravats que no havien estat estudiats fins ara (Mario SANZ TORMO, Pablo GARCÍA BORJA, Pere GUILLEM CALATAYUD, Rafael MARTÍNEZ VALLE); es comenten els gravats de La Peguesa a la comarca de Els Ports (Alacant) i que varen estar realitzats damunt de roca arenisca amb motius figuratius i abstractes (Ramiro PÉREZ MILLÁN, Miquel GUARDIOLA FIGOLS); les cassoles i canalets trobats a la comarca de Els Ports, uns gravats fets damunt gres i arenisca, amb uns dissenys i una inclinació pròpies (Miquel GUARDIOLA FIGOLS); a l'església de Santiago de Villena (Alacant) també s'ha trobat una mida de superfície incisa anomenada tahúlla, que s'estudia en profunditat (Laura HERNÁNDEZ ALCARAZ).

A més d'aquests treballs que inclouen nombrosa bibliografia, esquemes i imatges de les peces, n'hi consten altres com el de Sandrine DELAPORTE, Philippe GALANT i Fernando LÓPEZ sobre la zona del Llagedoc (França), el d'Andrzej ROZWADOWSKI tracta sobre la Sibèria i se'n mostra un de caràcter genèric de Philippe HAMEAU sobre el grafisme esquemàtic de l'etapa històrica. Per la qual cosa aquesta publicació ens permet comparar i observar les constants i diferències entre aquests grafismes. així com es porta a terme un estudi comparatiu amb material de Portugal, del Nord-Est de Grècia i d'Itàlia que esmento ja que ens permet comprendre les societats protohistòriques del Sud d'Europa (Fernando COIMBRA);

IHE
(Secretaria de la revista)

Traducción de la reseña anterior:

Recopilación de trabajos que constituyen el resultado de una discusión científica sobre el arte rupestre protohistórico e histórico de la Península Ibérica y que sirven para ampliar una monografía previa dedicada al arte rupestre de la provincia de Castellón (2013). Se destaca la importancia de la zona en restos rupestres y mediante estos estudios se profundiza en las pinturas y grabados prehistóricos, protohistóricos e históricos. Por lo tanto permite observar la evolución del arte rupestre desde finales del Paleolítico superior hasta la Edad Moderna.

Consta de 15 estudios –en primer lugar destacaremos los relacionados con la Península Ibérica- mediante los cuales se tratan aspectos como el final del arte rupestre prehistórico a partir de imágenes del arte del Levante y Esquemático, a pesar de que algunos pueden ser de la etapa del Bronce y del Hierro (Mauro S. HERNÁNDEZ PÉREZ); grabados de Cantalar (Tibi, Alicante) producidos de una manera parecida a otros sitios de la Península, y que se caracterizan por haber sido realizados en el interior de pequeños agujeros (Juan José MATAIX ALBIÑANA; Virginia BARCIELA GONZÁLEZ; Francisco Javier MOLINA HERNÁNDEZ); el tema relativo a la representación del cielo de un modo esquemático durante la edad del Cobre y del Bronce en Andalucía y Extremadura también se expone (José Luis ESCACENA CARRASCO); se revisa el arte rupestre de la Edad del Hierro en la zona media del río Ebro y los grabados pintados en el exterior (José Ignacio ROYO GUILLÉN); así como los grabados ubicados en el exterior de Castro Colorado (Cuevas-Astorga, León) fechados en la protohistoria y época histórica son revisados y clasificados (José Ignacio ROYO GUILLÉN; Juan Carlos CAMPOS GÓMEZ); los jinetes de la zona valenciana y su significado se los considera propios de la edad del Hierro y etapa posterior (Pere M. GUILLEM CALATAYUD, Rafael MARTÍNEZ VALLE, María Pilar IBORRA ERES); en la montaña de Alicante también se han encontrado grafitos que constan en los

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

ISSN: 0537-3522

CEHI- Universitat de Barcelona (deseembre 2017)

abrigos y cuevas, entre otros sitios y pertenecen a la etapa histórica (Virginia BARCIELA GONZÁLEZ, Francisco Javier MOLINA HERNÁNDEZ); en la sierra de Felipa (La Font de la Figuera, Valencia) se encuentran unos grabados que no habían sido estudiados hasta este momento (Mario SANZ TORMO, Pablo GARCÍA BORJA, Pere GUILLEM CALATAYUD, Rafael MARTÍNEZ VALLE); se comentan los grabados de La Peguesa en la comarca de Els Ports (Alicante) y que estuvieron realizados encima de roca arenisca con motivos figurativos y abstractos (Ramiro PÉREZ MILLÁN, Miquel GUARDIOLA FIGOLS); las cazuelitas y canalitos encontrados en la comarca de Els Ports, unos grabados hechos encima de gres y arenisca, con unos diseños y una inclinación propias (Miquel GUARDIOLA FIGOLS); en la iglesia de Santiago de Villena (Alicante) también se ha encontrado una medida de superficie incisa llamada tahúlla, que se estudia en profundidad (Laura HERNÁNDEZ ALCARAZ).

Además de estos trabajos que incluyen numerosa bibliografía, esquemas e imágenes de las piezas, constan otros como el de Sandrine DELAPORTE, Philippe GALANT y Fernando LÓPEZ sobre la zona del Languedoc (Francia), Andrzej ROZWADOWSKI trata sobre la Siberia y se muestra uno de carácter genérico de Philippe HAMEAU que se refiere al grafismo esquemático de la etapa histórica. Por lo cual esta publicación nos permite comparar y observar las constantes y diferencias entre estos grafismos. Asimismo, se lleva a cabo un estudio comparativo con material de Portugal, el Noreste de Grecia e Italia que menciono pues nos permite comprender las sociedades protohistóricas del Sur de Europa (Fernando COIMBRA).

IHE
(Secretaria de la revista)